

67 Sortida
Coneguem Catalunya

1 Maig 2016

67a Sortida “Coneguem Catalunya”

AIGUABARREIG

Confluència del Segre i del Cinca

(Segrià)

1 de maig de 2016

SALUTACIÓ

Per assolir un bon domini del país creiem que una de les bases principals és conèixer-ne a fons la xarxa hidrogràfica. Tots sabem quantes vegades l'observació detinguda d'un curs incipient d'aigua ena ha menat a trobar el desllorigador d'un itinerari que corriem de marrar a conseqüència de la boira o d'una simple desorientació momentània. Els rius són, doncs, si els sabem aprofitar, com uns àngels tutelars dels excursionistes i així els ho reconeixem i ens complaem a seguir-los fidelment en molts trossos de les nostres caminades. Ben sovint alguns accidents directament relacionats amb corrents fluvials –congostos, saltants, gorgs i, sobretot, l'indret on s'originen- són el motiu bàsic d'una excursió. Noms com les fonts del Llobregat i del Bastareny, Ulldeter, el Parrissal, el pont Cabradís, les Cadolles fondes, el salt de Sallent (tant el de Rupit com el de Sant Privat d'En Bas) i el güell del Joeu ens evoquen bells moments viscuts al llarg de la nostra vida excursionista.

Aquestes guies i companys de camí sembla, però, que els oblidem una mica quan es van acostant a la fi de la seva missió, és a dir quan discorren, ja més plàcidament, cap a la desembocadura o l'aiguabarreig. ¿Hem estat al cas tot passant per Corbins o Sant Vicenç de Castellet d'acostar-nos a presenciar com la Noguera Ribagorçana es barreja amb el Segre o com el Cardener s'uneix al Llobregat per ajudar-lo a continuar suportant la servitud a què el sotmet l'home des del seu origen? ¿Hem buscat a la platja de Pals l'indret on el Ter es lliura mansament al mar després de la seva turmentada cursa?

No hem d'oblidar que també sobre aquest aspecte podem bastir excursions interessants. Tant a l'indret concret com als encortons, hi trobarem motius que ens ajudaran a completar la visió i el coneixement del país. Per il·lustrar-ho podem posar per cas la zona d'Escarp, on el Segre i el Cinca s'uneixen i clouen el gran triangle que recull les aigües del Pirineu des del mont Perdut al Carlit. Els termes de Torrent de Cinca, Massalcoreig i la Granja d'Escarp acomboien el darrer tram d'aquests dos rius que es troben en plena terra baixa, entre arbres fruiters, camps de cereals i oliveres. Just a l'enforcadura com un testimoni d'un passat fecund, hi trobem les restes del monestir cistercenc de Santa Maria d'Escarp, fundat el 1213. El segle XV passà a dependre de Poblet i des de l'exclaustració del 1835 resta solitari contemplant com el Segre s'esmuny als seus peus.

L'aigua ha perdut empenta, però tot veient-la com s'escola calmosament per sota el pont que dóna accés a la Granja d'Escarp no podem evitar que la imaginació ens voli cap a les congestes i els xaragalls pirinencs per on he crescat tantes vegades i que són l'origen dels seus primers passos esbojarrats.

ESCARP

JORDI MIR, Indrets de Catalunya II, 26-5-1978

LA GRANJA D'ESCARP

La Granja d'Escarp és un municipi de la comarca del Segrià situat a 78 metres d'altitud, al marge esquerre del riu Segre, just al límit amb l'Aragó, en el punt en què hi desemboquen les aigües del Cinca i a pocs metres de la seva desembocadura al riu Ebre. L'aiguabarreig és una zona declarada d'interès natural pel seu singular bosc de ribera, on es troben una gran varietat d'aus.

L'activitat econòmica principal al municipi és la fructicultura, si bé històricament havia estat molt important l'explotació de les mines de carbó.

L'església de Sant Jaume, és un edifici del segle XVIII, amb una façana de línies neoclàssiques i campanar adossat de planta quadrada, coronat per una torre

Cigonyes dalt del campanar de la Granja d'Escarp

uitavada, l'altar major també és neoclàssic. La població ha crescut al sector de la carretera, que va cap a Seròs i passa per damunt del riu Segre on a pocs metres s'hi troba el monestir que dóna nom a la vila. També s'ha estès cap a la zona de les piscines anant cap a Mequinensa.

Al final del seu terme es troba l'ermita de Sant Jaume, situada en la vall del mateix nom, i que també és del segle XVIII, recentment reconstruïda; just al costat hi ha una antiga ermita rupestre que és l'origen del culte a l'advocació a Sant Jaume; en la mateixa vall també s'hi conserven un dels dos importants conjunts de pintures rupestres que formen part de l'anomenat arc mediterrani que el 1998 va ser declarat Patrimoni Mundial per la Unesco, l'altre es pot trobar en la Vall de Canà la següent en direcció Mequinensa. També es destaca el Monestir d'Escarp, fundat el 1213 per monjos cistercens, que es troba al marge dret del riu i en el terme municipal de

Massalcoreig, molt relacionat amb la seva història i del qual va rebre el nom amb què va ser conegut amb posterioritat.

També es poden assenyalar una sèrie de jaciments arqueològics que van des del Bronze Final al Ferro Inicial i que ocupen les terrasses superiors de la serra més pròxima al riu Segre. Els més importants quant a poblament són la Punteta del Fortí o Fortí de Pedro (Edat del Bronze), Serra del Calvari (Primera Edat del Ferro) i Punta del Calvari (Ibèric); existeix també les restes d'una necròpolis de túmul de cronologia similar, el Tancat.

Evolució històrica

Els primers pobladors de l'actual municipi van ser els ilergets, al turó que domina el poble i la confluència del Segre i el Cinca (la Punta del Calvari i la Punta Roja) s'hi troba restes de ceràmica sigillata de l'època imperial romana i els vestigis d'una antiga fortalesa islàmica anomenada el Castell d'Escarp. Expugnada pel Cid el 1082 , quan aquest estava al Servei de Yusuf Ibn Ahmad al-Mu'tamin de Saragossa i ataca els Banu Hud de Lleida, que fortificaren el castell d'Almenar i s'establiren a Escarp. Aliats amb els catalans , que foren derrotats.

El castell d'Escarp fou cedit cap a l'any 1120 per l'alcaid almoràvit Avifetel a Ramon Berenguer III, en virtut dels coneguts pactes d'ajuda i amistat enfront dels sarraïns de Tortosa i davant la pressió d'Alfons el Bataller d'Aragó. Aquestes terres passaren al veí monestir d'Escarp, fundat l'any 1213. El nom de la Granja d'Escarp, que s'ha interpretat com una almunia sarraïna, prové molt probablement d'una explotació agrícola dels monjos (en l'ordre cistercenc les explotacions agrícoles, on treballaven els monjos dits conversos rebien el nom de granges). El 1365 el nucli tenia 30 focs dins la vegueria de Lleida i sots la tutela de l'Albat d'Escarp. Però després a la fi dels s. XIV passa a formar part de Massalcoreig i la senyoria dels Moncada, barons i després Marquesos d'Aitona que la mantingueren fins a la fi de l'Antic Regim. És per això que actualment el monestir pertany al terme veí. El municipi de la granja ajudava amb 300 sous anuals, a l'Estudi General de Lleida que després de la Guerra de Successió al 1717 van passar a la universitat de Cervera.

Aquest indret ha estat víctima de molts saqueigs, per part de bandolers i durant la Guerra dels Segadors per exemple, també els forts aiguats han causat moltes modificacions a la vila, fou famosa la riada del 1907, es construïren murs de contenció de 20 i 40 metres de llarg en els llocs de més perill.

Molt important foren també les mines de carbó que produïren un augment important de població, s'explotaren del 1846 al 1960, s'arribà a formar un petit nucli de cases vora les mines anomenat la Vallfera.

Aquest indret i fins al delta de l'Ebre, sempre havia tingut un important tràfic fluvial, des del temps dels ilergets que embarcaven en grans barques el gra, l'oli, la llana i ho conduïen fins a Tortosa per embarcar-ho cap a Roma, fins no fa tant amb les mines de carbó de la Granja i Mequinensa, que anaven i venien els llaüts carregats de carbó cap Tortosa, Miravet, etc.

Des de principis de segle fins abans de la Guerra Civil la Granja visqué una època de prosperitat amb les mines, la fruita i alguns molins de farina i oli que no van durar gaire.

Però arriba la Guerra Civil (1936-1939) i la Granja era una bona situació estratègica, a la cua del Front de l'Ebre i principi de la Bossa del Baix Segre .

El riu Segre va esdevenir la frontera entre els dos bàndols des dels Pirineus fins a l'Ebre.

Les tropes feixistes arriben a final de març del 1938 a aquesta zona i s'estableixen a Escarp i fan una primera ofensiva, des d'aquí col·loquen tres “Cabezas de Puente”, una és a la Punteta Roja, una altra a al Punta del Fortí i la darrera al damunt del Molí de la farina. I una altra al pont de Seròs per ocupar també la seva població.

Hi estan dos o tres dies, perquè els carrabiners de la república es refan i els tornen a guanyar les posicions, de manera que queden els dos fronts establerts un a cada costat del riu. Hi seran durant vuit mesos.

La granja es ocupada momentàniament pels contraris i quedarà en mig de les dues línies de foc des d'aquesta nit de finals de març fins a mitjans de novembre.

Els feixistes s'atrinxeren al convent d'Escarp i els republicans al llarg de la serra encarada al riu des de Serós fins a Almatret. Els dos bàndols fan volar el seu extrem del pont de la Granja per evitar l'entrada dels contraris.

A la Granja aquella mateixa nit del 28 al 29 de març quan els rebels estan a punt d'arribar al poble per la Costa General, la població es alertada a corre cuita que deixi casa seva i vagi cap on pugui. Un testimoni ens ho explica així:

‘A les 7 del mati d'un dia de març del trenta vuit, ens van trucar a la porta als del carrer del Sequer, Carrer Nou i Carrer Clavell, perquè fugirem cap a la serra en direcció Maials, estaven arribant des de l'altre canto els nacionals, aquest sector de poble va marxar cap a Llardecans, Maials, Almatret ,...i l'altre cap a Massalcoreig, Fraga ,...Tothom cap on va poder o allà on hi tenia família . Nosaltres vam córrer plana Isidret amunt per anar cap a Maials i en arribar a la Punta Cagueres ens van començar a bombardejar des del Convent amb las 7X7 Bateria loca i vam estar el terra estirats fins a les tres de la tarda que van deixar de dispararà.

Aquella nit la Granja roman meitat a mans dels rojos i meitat a mans dels rebels s'estableixen línies de resistència dins del poble mateix.

La Granja queda arrasada i com que la gent acabava de marxar escopetejada, a les cases hi va quedar una gran quantitat de bens que varen ser tots saquejats.

La tornada es començar de zero, sobretot pels "rebutjats" anomenats així aquells que es van quedar al costat del Govern Legítim de la República.

Al poble la guerra es va endur dotze persones.

La població tornarà a reviure amb les mines, que atraurà gent de molts indrets de la península i doblarà la població i les explotacions agrícoles, fruita dolça a l'horta i el cultiu d'oliva i cereals al secà, seran molt importants per la seva economia.

Cap a principis dels anys vuitanta, la mineria ha davallat i només funciona de manera intermitent però es transforma bona part de la zona del secà en cultius de fruita dolça gràcies a la instal·lació del rec gota a gota amb l'aigua del riu que puja cap a petits pantans construïts seca amunt.

Ara actualment l'explotació de la fruita dolça i la manipulació d'aquesta és el motor econòmic de la població.

L'AIGUABARREIG

L'Aiguabarreig se'ns mostra immens en un escarpat entorn de roquissars, màquies mediterrànies i zones àrides. És una confluència fluvial d'enormes dimensions. L'encontre dels tres rius més cabalosos dels Països Catalans es produeix progressivament; primer el Cinca, després de passar Fraga i Torrent de Cinca, lliura les seues aigües al Segre, enfront de Massalcoreig i de la Granja d'Escarp; i al poc, quasi a l'instant, el Segre es rendeix davant l'Ebre, al peu del castell dels Montcada a Mequinensa. Tot plegat en un llaç d'aigües que dibuixa un bell paisatge.

Al llarg de desenes de quilòmetres se succeeixen llargues llenques de canyissar, masses de canyís i bova que acompanyen sovint el rosari d'illes i illots, cobertes d'obagues d'alberedes i xoperes. La làmina d'aigua sempre volta el mig quilòmetre d'amplària, amb zones que superen, de llarg, aquesta amplitud. Al seu si, les illes es converteixen en refugis de la fauna.

Però l'Aiguabarreig del Segre, el Cinca i l'Ebre ha experimentat en els darrers vint-i-cinc anys un canvi transcendent en el seu aspecte i orografia. Bon punt es van acabar d'alçar les parets de les preses de Mequinensa i Riba-roja (aigües amunt i avall), no sols es desfeien i sepultaven les viles de Mequinensa i Faió o les mines de lignit, també les

esponeroses riberes i un reguitzell d'illes que cobrien el llit fluvial s'enfonsaven per sempre.

Dissortadament tot allò es va perdre, però, al llarg dels anys, i gràcies a l'arribada de tones de sediments del Cinca i el Segre, furtats al delta de l'Ebre i immobilitzats pel fre en la dinàmica que imposen les presses, aquelles illes, amb les seues masses forestals i canyissars han anat reapareixent. Ara, però, les aigües baixen alentides per l'efecte de cua d'embassament. Boscos impenetrables, galatxos i badines, platges i una munió d'hàbitats que acullen una riquesa florística i faunística excepcional.

El riu Segre abans de la seva confluència amb l'Ebre

L'Aiguabarreig se situa geogràficament en la plana central de la depressió de l'Ebre, que, amb uns 20.000 km², constitueix una de les regions més àrides i singulars del continent europeu. Resseguint el curs de l'Ebre, abraça des del sud de Navarra fins les planúries occidentals catalanes. El clima és de caràcter mediterrani continental, amb una precipitació escassa, entre 300 i 400 mm anuals, i amb un fort contrast tèrmic estacional i diari (15-20 °C d'amplitud tèrmica anual). L'elevada evapotranspiració fa que el dèficit hídric sobrepassa el període estiuenc i dura al llarg de l'any.

Des del punt de vista geològic, la regió que acull l'enclavament s'ubica a la conca de l'Ebre, conca sedimentària terciària, limitada al nord pels Pirineus, la serralada Costera Catalana a l'est i la serralada Ibèrica al sud i sud-est. Durant el terciari (oligocè inferior i miocè superior), els sistemes al·luvials procedents d'aquestes tres serralades abocaven llurs aigües vers la conca de l'Ebre, que, en aquells temps, tenia un caràcter endorreic. Així les aigües carregades de sediments s'acumulaven en les parts centrals formant

Aiguabarreig entre el riu Segre a l'esquerra i el riu Cinca a la dreta

llacs immensos d'aigües somes. És el cas de Mequinensa, on hi havia una sèrie de llacs i àrees palustres amb una sedimentació carbonatada associada a un gran aportament de matèria orgànica, amb presència d'abundants caragolets, gasteròpodes (*Planorbis* sp.), caràcies, ostràcodes, tortugues, cocodrils, petits rosegadors, etc. com ho demostren les recerques paleontològiques de la zona, que fan del Baix Cinca un dels punts de troballes de rosegadors més importants d'Europa, entre d'altres sorpreses.

Així doncs, els materials que afloren en la zona, des del punt de vista litològic, estan integrats per gruixuts paquets de calcàries lacustres amb estratificació horitzontal, que alternen amb nivells més prims de margues i lutites, gresos fluviolacustres i localment lignits d'un gruix de 20 a 50 cm de mitjana. Aquests materials de les proximitats del riu es troben recoberts de terrasses i dipòsits al·luvials formats per codissos, graves, arenes i argiles quaternàries. Més cap al nord, ja en terres de Seròs, els nivells carbonatats passen a gresos i argiles.

La vegetació de ribera: un ecosistema d'interès ecològic excepcional

La confluència del Segre, el Cinca i l'Ebre s'emmarca en el domini de la vegetació escleròfil·la mediterrània, que ací apareix sobre els terrenys terciaris que voregen els rius. D'altra banda, la vegetació de ribera té caràcter eurosiberià, ja que es tracta de comunitats relativament independents de la precipitació, gràcies a la seua connexió directa amb el nivell freàtic. Alhora té un interès ecològic excepcional, ja que les seves especials condicions microclimàtiques (baixa temperatura mitjana, alta humitat i baixa intensitat de llum) durant els períodes estivals endarrereix el desenvolupament

fenològic de les plantes presents, i proveeix de flors, fruits i biomassa verda als ecosistemes dels voltants, just en un període en què aquests tenen un baix estat productiu. També ofereixen excel·lents condicions per a prevenir la deshidratació de les poblacions d'insectes que hi viuen de manera ocasional o permanent. Sense oblidar l'important paper ecològic que tenen com a corredors biològics per a un gran nombre d'espècies.

Entre les comunitats de ribera de l'Aiguabarreig trobem:

Alberedes o auberes (*Rubio-Populetum albae*), formacions caracteritzades pel domini del xop (*Populus nigra*) i l'àlber o auber (*Populus alba*), amb la presència esporàdica d'algun vern (*Alnus glutinosa*) i en menor mesura freixes (*Fraxinus angustifolia*). En un segon estrat (5-6 metres) hi trobem salzes (*Salix alba*, *S. fragilis*, *S. purpurea*) i tamaris o tamarits (*Tamarix gallica*). L'estrat arbustiu el constitueixen sobretot els esbarzers o barzers (*Rubus ulmifolius*), que formen masses de cert volum, i el roldor (*Coriaria myrtifolia*), no gaire freqüent. També trobem la típica regalèssia (*Glycyrrhiza glabra*).

Les salzedes (*Atriplici-Salicetum*) sobre els lloms i sobre les graves d'arrossegament són l'orla natural de les alberedes i xoperes. El salze (*Salix alba*) i la vimetera (*Salix fragilis*) dominen aquesta associació que representa un paper molt important en la retenció de sediments procedents de les riuades (a causa de la seva estructura tridimensional i de la seva elasticitat).

El canyissar cobreix una banda molt ampla de la glera, sovint d'un centenar de metres al llarg del curs fluvial en canals laterals i badines. És una comunitat d'aspecte totalment diferent a qualsevol altra; el canyís o senill (*Phragmites australis*) i les boves o bogues (*Typha angustifolia*), que dominen alternativament, formen masses atapeïdes i monòtones que segueixen la riba. Les seues raïls s'afonen en el tarquim exercint una competència que no deixa pràcticament oportunitat a altres espècies a causa de la seua estratègia de reproducció a partir de tiges modificades que s'estenen davall terra (rizomes) i que arriben fins a cent canyissos per metre quadrat. A començament d'estiu el nivell del riu es retira al seu llit d'estiatge i hi apareix una banda d'arena i llim amb un elevat contingut d'humitat. En aquest substrat es desenvolupen comunitats higronitròfiles (*Xanthio-Polygonetum*) amb espècies de característiques centreeuropees com la catxurrera (*Xanthium strumarium*), l'herba presseguera (*Polygonum persicaria*) i gespes humides (*Paspalo-Polypogonetum viridis*). Aquestes comunitats desapareixen a la tardor amb l'ascens del nivell de l'aigua.

Pel que fa a la vegetació mediterrània típica d'aquesta zona, trobem la màquia de coscoll i llentiscle amb pi blanc (*Rhamno-cocciferetum pistacietosum*); aquesta es considera la vegetació potencial del centre de la depressió de l'Ebre. En aquesta màquia destaquen clarament el coscoll (*Quercus coccifera*) i l'arçot (*Rhamnus lyciodes*). També en ocasions té un estrat arbori amb pi blanc (*Pinus halepensis*). Allà on les

terres són carbonatades apareixen garrigues de romer amb maleïda (*Rosmarino-Linetum suffruticosi*) com la formació més abundant, producte de la degradació de la màquia de coscoll. Altres matolls menys freqüents són *Genista biflora* i *Cistus clusii*. Pel que fa als herbassars, hi trobem llistonars (*Brachypodium retusum*). A les àrees d'arenisques i lutites, amb sòls llimosos, hi ha espartars amb l'espart bord (*Lygeum spartum*). On afluïren els guixos creixen comunitats gipsícoles amb el gavó *Ononis tridentata*, i als talls i zones molt freqüentades pels ramats apareixen les comunitats més nitròfiles, amb botja pudent (*Artemisia herba-alba*), siscall (*Salsola vermiculata*) o salat blanc (*Atriplex halimus*).

Dins la denominació Aiguabarreig, en el vessant administratiu català s'inclouen tres espais d'interès natural (EIN), tots tres dins la Xarxa Natura 2000. A més del pròpiament dit Aiguabarreig Segre-Cinca, hi ha els tossals de Montmeneu i Montllober, dos espais representants de les zones més àrides del Principat i una mostra especialment valuosa del paisatge àrid de les planes de l'Ebre mitjà. Podem trobar algunes espècies de la flora poc comunes, algunes endèmiques de les terres ibèriques o d'àrea molt reduïda i que són estrictament protegides per la legislació catalana, com ara *Aizoon hispanicum*, *Boleum asperum* (que té aquí el seu límit de distribució oriental), *Dianthus malacitanus* o *Ferula Loscosii* per esmentar-ne algunes. L'altre EIN dins dels espais de l'Aiguabarreig són els tossals d'Almatret. Situats a la vora de l'Ebre, les pinedes de pi blanc cobreixen les vessants que baixen al riu. Són més denses a les obagues que a les solanes, als llocs orientats al nord, on formen un estrat arbori sobre màquies de garric i arçot (*Rhamno-Quercetum cocciferae* subas. *pistacietosum*); tenen aquí el límit oriental d'aquesta associació i als fondals, sobre màquies de marfull i aladern, aquestes bosquines contenen la major part de les plantes característiques de l'associació *Viburno-Quercetum ilicis*, si bé amb l'absència de l'estrat arbori de l'alzina, que és substituït pel pi blanc (la presència de totes aquestes espècies ve determinada per l'esmentada suavització de la continentalitat d'aquests indrets). Aquesta comunitat dominada pel marfull i l'aladern amb presència d'arboç, esparregueres o lligabosc, es troba als fondals dels barrancs orientats d'est a oest.

La presència d'espècies de flora estrictament protegides a Catalunya, com ara *Digitalis obscura*, *Genista biflora*, *Veronica tenuifolia* i *Teucrium aragonense*, són altres dels motius de protecció d'aquest espai.

El vessant d'administració aragonesa té la figura de ZEPA de l'Aiguabarreig-Matarranya, amb prop de 40.000 hectàrees que inclouen bona part de l'Aiguabarreig i el curs baix del Matarranya, si bé la seua declaració com a ZEPA ve determinada fonamentalment per l'ornitofauna i particularment per la presència d'unes quantes parelles d'àliga cuabarrada. La vegetació mediterrània està molt ben representada,

encara que cal realitzar actuacions per restablir les ripisilves malmeses pels embassaments.

Un paratge ric en fauna

Pel que fa als ocells, de les aproximadament 280 espècies presents al llarg del cicle anual, n'hi nien més de 140, tant als ambients fluvials com als originats pel pas dels rius o el seu entorn. Aquesta gran quantitat ornítica inclou alguns milers de parelles d'oreneta de riba (*Riparia riparia*), que colonitza amb espectaculars colònies les parets de les terrasses fluvials, alguns centenars de martinets de totes les espècies ibèriques, inclòs l'escadusser bitó (*Botaurus stellaris*), ànecs, l'extensa relació dels passeriformes

Les aus ens miren des de l'altre riba

i, entre els rapinyaires, a més de l'arpella (*Circus aeruginosus*) i l'abundantíssim milà negre (*Milvus migrans*), en els cingles i contraforts es distribueix una excel·lent presència de diürnes i nocturnes niadores, entre les quals no falta l'esmentada àguila perdiguera (*Hieraaetus fasciatus*) i l'àguila daurada o reial (*Aquila chrysaetos*), el xoriguer petit (*Falco naumanni*) i tres colònies recents de voltor (*Gyps fulvus*), que s'afegeixen a la veïna població del riu Matarranya.

Cal destacar també que és en aquests boscos de ribera on trobarem una de les dues úniques poblacions ibèriques de capser menut o trenca (*Lanius minor*). La llista d'aus seria, en definitiva, realment extensa.

No es queda enrere la resta de la fauna, amb exponents tan rellevants com una aparentment estable població de llúdriga (*Lutra lutra*). Junt amb aquest mamífer,

símbol de la qualitat dels rius i fa temps –abans de la construcció de les preses– molt abundant, cal parlar dels abundants cérvols (*Cervus elaphus*) que, afortunadament, no procedeixen de cap reintroducció. L'espectacle de la brama es pot contemplar els primers dies d'octubre en contrades com la Serreta Negra, lloc d'alt interès ecològic, àrea declarada ZEPA i LIC (Zona d'Especial Protecció per a les Aus i Lloc d'Interès Comunitari Europeu), abraçada per l'Aiguabarreig en el seu vessant de l'Ebre. Fins i tot la cabra salvatge (*Capra pyrenaica*) exterminada no fa gaires anys, torna a aparèixer en petits grups any rere any, procedent, amb raonable seguretat, dels veïns ports de Beseit.

Pel que fa als rat-penats, es troben en la zona dotze espècies, el que suposa el 48% de les espècies de la península Ibèrica i el 38% de totes les d'Europa occidental. És l'Aiguabarreig, per tant, un indret excepcional per la riquesa de quiròpters. Són aquests, animals que s'associen als cursos fluvials per dues raons, la presència de refugis-casa i mines abandonades (factor importantíssim en la seua expansió i manteniment) i la gran reserva tròfica, especialment d'insectes, que ofereixen els ecosistemes riparis. Així, podem esmentar, per exemple, el rat-penat pipistrel·la falsa (*Pipistrellus nathusii*), espècie rara migratòria de la qual es té poca informació a la península Ibèrica i que és citada en boscos de ribera de l'Aiguabarreig.

Com era de preveure, els amfibis i rèptils també tenen una gran diversitat a la confluència dels tres rius. En les zones mediterrànies viu el gripau corredor (*Bufo calamita*), molt abundant i que sovint trobarem en alguna passejada nocturna quan creua els camins. El gripau d'esperons (*Pelobates cultripes*) utilitza els seus esperons per excavar on amagar-se durant el dia i a les basses del voltant podem veure a la primavera cap-grossos d'aquesta espècie de quasi 15 cm, o espècies com la sargantana cua-roja (*Acanthodactylus erythrurus*), en el seu límit septentrional de distribució a Europa, molt adaptada a ambients estèpics semiàrids, amb escàs recobriment vegetal. Als espais més humits trobem el gripau comú (*Bufo bufo*), que requereix aigües permanents, o el tòtil (*Alytes obstetricans*). Encara són abundants les tortugues d'aigua (*Mauremys leprosa*).

Dins del món dels insectes, als ambients pseudoestèpics de l'entorn trobem espècies d'interès faunístic i biogeogràfic, amb nombrosos endemismes ibèrics. Entre les papallones diürnes –de les quals s'han registrat una cinquantena d'espècies– és remarcable el bell pièrid *Elphistonina charlonia*. Les primeres poblacions conegudes d'aquesta espècie a l'Europa occidental ho van ser a l'Aiguabarreig, en concret al torrent de la Vallcornà i a les ribes del Segre. Altres espècies adaptades als ambients xeròfils són *Zegris eupheme*, *Poliommatus bellargus*, *Pseudophilotes panoptes*, *Zerynthia rumina*, *Coenonympha dorus*, *Hipparchia semele* o les molt abundants *Pyronia cecilia*, *Satyrion esculii* i *Pyronia bathseba*. A la primavera es pot observar l'arribada, alguns anys massiva, des de l'Àfrica, de la vanessa dels cards (*Cynthia*

cardui). Als ambients més ruderals no falla la vistosa *Papilio machaon*, per exemple. En canvi, als ambients més humits les espècies pròpies són *Pararge aegeria*, *Celastrina argiolus* o, cap a l'octubre, la *Vanessa atalanta* procedent del nord. Als tossals d'Almatret i la Serreta Negra podem veure espècies associades a l'alzinar marítim mediterrani com la *Charaxes jasius* amb erugues que s'alimenten de fulles d'arboç (*Arbutus unedo*) o *Euphydrya aurinia*, amb erugues que mengen fulles de lligabosc (*Lonicera implexa*). Pel que fa a les papallones nocturnes (hetèrocers), hi ha un gran nombre d'espècies associades tant a ambients estèpics com riparis.

A l'Aiguabarreig s'han citat, a hores d'ara, setze espècies de cavallets de riu o libèl·lules; així, als canyissars de Mequinensa trobem *Calopteryx virgo*, *Sympetrum flaveolum*, *Ishnura pumilio*, i en les basses menudes podem contemplar la més gran, fàcil de reconèixer per la seua mida i sorollós vol: *Anax imperator*.

La llista d'insectes seria llarguíssima, impossible de resumir, amb espècies com el vistós buprèstid *Yamina sanguinea*, associat a l'efedra (*Ephedra* sp.) o el bell cerambícid *Saperda carcharia*, que viu en les alberedes, o fins i tot endemismes ibèrics com l'escarabeid *Glaresis hispana*, limitat a les àrees subdesèrtiques de la península.

El gran depredador que vingué de l'est

Un apartat molt especial requereix la fauna autòctona piscícola (barbs, madrilles...) i particularment el bonic fraret o rabosa de riu (*Blennius fluviatilis*), encara abundant als codissars d'aigües límpides. La resta d'espècies han estat en gran mesura aniquilades (i amb elles algunes aus com els cabussets i cabussos) per la introducció del voraç silur (*Silurus glanis*), el peix més gran de les aigües continentals eurasiàtiques. Soltat a Mequinensa als anys 70, l'exemplar més gran capturat fins ara pesava 84 kg i amidava 2,45 metres. Suposant que tingués una edat de divuit anys, s'obté un factor de creixement 1,2 cm/0,36 kg mes. Si tenim en compte que la femella pon entre 10.000 i 400.000 ous, és el moment de pensar en un pla de gestió que compatibilitzi l'equilibri de l'ecosistema i la pesca esportiva que ha fet de Mequinensa un enclavament reconegut internacionalment.

A més del silur, són diverses les espècies al·lòctones que arrasen l'Aiguabarreig. Cal afegir-hi el black-bass o la luci-carpa, però ara pren actualitat l'arribada d'un bivalve, el musclo-zebra *Dreissena polymorpha*, detectat per l'Estació Biològica de l'Aiguabarreig des de novembre de 2001 als trams inferiors de l'Aiguabarreig, a tocar del Matarranya i Mequinensa. Un perill per a les aigües i també per a l'economia d'aquests pobles.

El turisme de la natura

Un dels motors econòmics de l'Aiguabarreig ha estat la mineria. L'extracció de lignits i el seu transport ha marcat els pobles de l'Aiguabarreig, atès el seu estret vincle amb el riu. Símbol en són els extingits llaüts, que mantenien unides les persones i la cultura de

les viles riberenques fins al mar. En l'actualitat, el motor econòmic d'aquest espai natural continuen sent les mines, que ja deixen pas (són en vies de tancar-se) a l'agricultura (particularment la fructicultura), al turisme de natura, dedicat a la pesca i a la navegació fonamentalment, i a les comptades indústries que s'ubiquen a l'espai.

La pesca esportiva i la navegació són dues de les activitats més freqüents. L'Aiguabarreig és, gràcies a la pesca, un punt d'interès internacional. Centenars de pescadors, particularment centreeuropeus, visiten cada any aquests rius i gaudeixen de l'extensa xarxa d'ofertes existents entorn d'aquesta activitat. Les espècies de peixos introduïdes, de gran atracció per al pescador, són sobretot el black bass (*Micropterus salmoides*), la luci-perca (*Stizostedion lucioperca*) o l'esmentat silur. No hem d'oblidar els centenars de naturalistes que visiten cada any la zona, atrets per la seua gran diversitat biològica, particularment els observadors d'ocells o birdwatchers.

Fa deu anys, un grup d'ornitòlegs va fundar l'Estació Ornitològica del Baix Cinca (EOBC) amb la finalitat de vetllar per la protecció d'aquest espai natural i la seua comarca, a més de realitzar estudis sobre els ocells. Prompte nombrosos científics i naturalistes de totes les branques (herpetòlegs, botànics, geòlegs, entomòlegs...) s'interessaren per l'indret i tot seguit l'Estació es convertí en l'actual Estació Biològica de l'Aiguabarreig (EBA), amb la finalitat d'aglutinar tots aquests naturalistes i divulgar la singular confluència per assolir la fita de la protecció integral de l'Aiguabarreig.

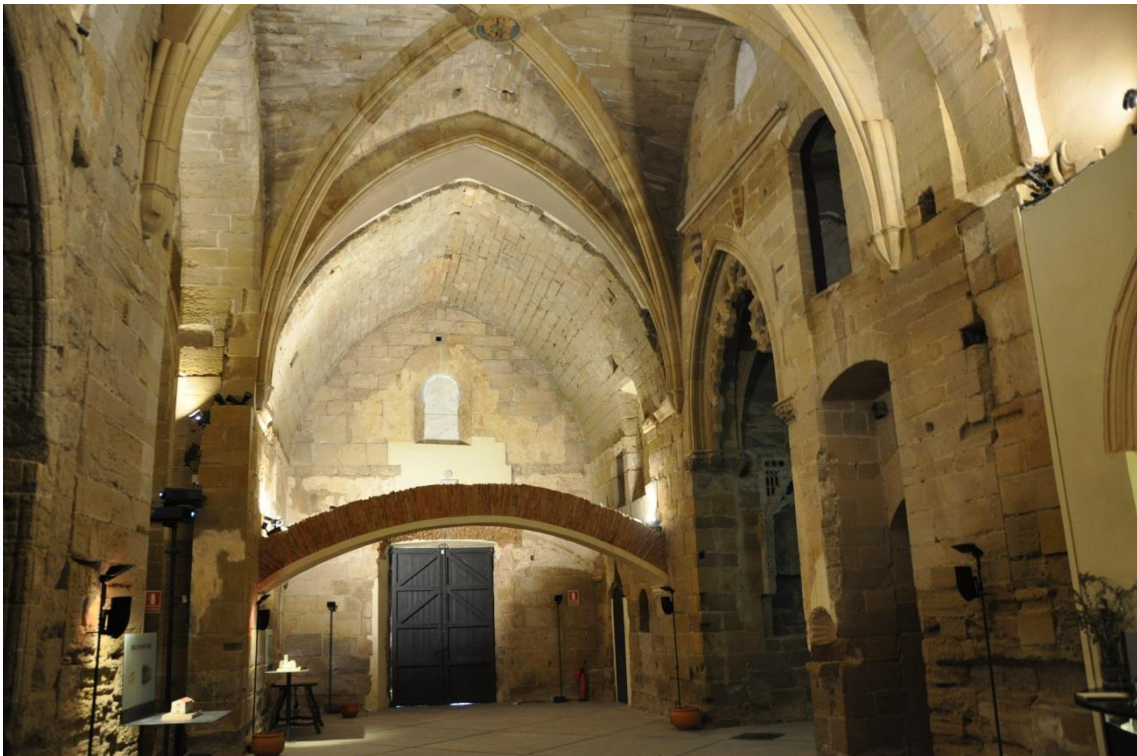
L'EBA porta a terme la gestió de l'Espai Natural, gràcies al suport de la Generalitat de Catalunya, i ja s'han fet algunes actuacions d'ordenació del futur espai protegit. Entre elles cal mencionar equipaments com centres d'informació i gestió, itineraris amb passeres que travessen boscos de ribera i canyissars, aguaites i, dins de la intervenció per afavorir la natura, prenen relleu les illes artificials que s'instal·laran a l'Ebre, en plena cua de l'embassament de Riba-roja, allà on les riberes són verticals i no permeten l'establiment de gaire vegetació. Paral·lelament també s'hi col·locaran talaies per a les aus pescadores. Són illes flotants amb vegetació autòctona, que afavoriran la riquesa paisatgística, la seducció ambiental i, en la via pràctica per a la fauna, el sojornament i pesca d'aus palustres com els martinets i, davall les aigües, la fresa dels peixos.

Dins les moltes activitats que porta a terme l'Estació Biològica de l'Aiguabarreig destaquen projectes d'estudi de la fauna i flora, divulgació de l'espai natural a diferents mitjans de comunicació i coordinació del seu portal a Internet (www.aiguabarreig.net). En els deu anys de funcionament, la seua aula de natura fou la primera a fer educació ambiental en català a l'Aragó i és, a hores d'ara, una de les més visitades de tota la comunitat autònoma. A nivell administratiu, l'EBA, gràcies al seminari de gestió que es va fer l'any 1998 i que va aglutinar l'administració i científics d'ambdues riberes, condueix les propostes que nasqueren en aquella històrica trobada. Llavors va quedar clara la necessitat d'establir un mecanisme permanent de

diàleg entre tots els actors compromesos en la conservació i l'ús dels recursos naturals de l'Aiguabarreig, i arran d'això, es va proposar la creació de la Mesa de l'Aiguabarreig, inicialment municipal (integrada per deu ajuntaments) i ara ja també de pescadors, caçadors i conservacionistes, agricultors i empresaris.

MONESTIR D'AVINGANYA

Les primeres referències històriques ens parlen de l'existència al segle XI d'una torre agropecuària propietat de Yahya Ibn Ganiya, que explotava una fèrtil finca banyada pel riu Segre. L'any 1149 van ser conquerides la ciutat i les terres del voltant de Lleida per Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i Ermengol VI, comte d'Urgell i, llavors, la finca d'Avinganya, la vella propietat islàmica, va ser lliurada a Pere de Bellví. A les acaballes del segle XII s'esdevenen dos fets cabdals per a la història del monument: per una banda, el futur Sant Joan de Mata funda l'orde de la Santíssima Trinitat amb l'objectiu de redimir els captius de l'Islam; i, per l'altra, el senyor cristià d'Avinganya fa donació de la finca a Joan de Mata.

Interior de la nau del monestir d'Avinganya

Segle XIII (1201-1236)

Pere de Bellví va fer donació d'Avinganya als trinitaris. Sant Joan de Mata consagrà l'església l'any 1201 i Avinganya esdevé la primera fundació de l'orde redemptorista a la Península Ibèrica. D'aquesta època data el primitiu temple, que de fet era de construcció molt senzilla. Una sola nau amb la coberta sostinguda per dos arcs diafragma. L'absis, com era costum a l'època, està orientat a llevant, és pla i té dos contraforts a cada costat de les cantonades exteriors. Al mig del mur meridional s'obria una porteta que comunicava el temple amb les dependències monàstiques. A l'interior del presbiteri, cobert per una volta apuntada,

destaquen unes pintures de gust mudèixar que testimonien la forta presència de la cultura islàmica al Baix Segre durant encara molts segles després de la conquesta cristiana. La importància d'aquesta zona de l'església venia limitada per un arc triomfal sostingut en un costat per un capitell troncocònic, sense cap decoració, i en l'altre per un d'antropomorf, el quals podem veure actualment en la cripta arqueològica creada en el projecte de museïtzació del temple. En conclusió, aquest primer temple trinitari correspon a un segle que veu com l'art romànic és, de mica en mica, substituït pel gòtic.

Claustre del monestir

Segles XIII-XVI (1236-1529)

Sembla que l'èxit redemptorista de l'orde trinitari va originar una greu crisi econòmica que va provocar el tancament d'algunes de les seves cases. La família Montcada, que senyorejaven les terres del Baix Segre, es va fer càrrec d'Avinganya per tal de poder salvar la fundació religiosa. Així, Constança, germanastra de Jaume I el Conqueridor, l'any 1250 va fundar el primer monestir femení i que serà també el primer que tindrà l'orde trinitari a la Península. Els Montcada faran de l'església el seu panteó, per la qual cosa hi realitzaran importants modificacions. Durant la segona meitat del segle XIII es construirà una capella de volta de creueria al costat nord de la nau que comptarà per primer cop amb l'heràldica dels Montcada. Però els canvis més destacats es faran al segle XIV de la mà de Berenguera de Montcada, néta de Constança, mitjançant la construcció de les dues capelles gòtiques. La més gran, al nord, dedicada posteriorment a Nostra Senyora del Remei, esdevé una autèntica església dins d'una altra església, i aixoplugava, en els grans nínxols dels costats, les tombes de la família, al damunt dels quals hi veiem l'escut heràldic i la creu trinitària. La més petita, al sud, dedicada després al Sant Crist, va ser el panteó de Berenguera i dels seus familiars més immediats. Les obres realitzades en aquesta època obliguen a desmuntar el tram ubicat al davant del

presbiteri i, per tant, l'arc triomfal, amb els seus elements escultòrics, s'aprofita per a la fonamentació de la capella meridional, situació en què encara es pot veure ara. El projecte, certament, pretenia convertir tot el vell temple en una església gòtica, però no es va portar a terme.

Segles XVI-XIX (1529-1835)

Novament una forta crisi afecta el monestir d'Avinganya, que veurà reduïda la comunitat religiosa a dues monges, la qual cosa obligarà a replantejar-se de nou el seu destí. La solució es troba instal·lant-hi de nou la comunitat masculina, que convertirà la casa en un noviciat i començarà un conjunt de reformes per adaptar-lo a les noves necessitats i als nous gustos constructius. No són gaire conegudes les conseqüències de les guerres d'aquesta època que assolen Catalunya però, si més no, hi ha constància de la seva destrucció durant la Guerra del Francès a principis del segle XIX. La recuperació posterior no durarà gaire perquè el decret de desamortització de Mendizábal afectarà plenament Avinganya, que passarà a mans particulars. Bona part de la imatge actual de la casa d'Avinganya és d'època barroca. Al segle XVII es construirà el campanar, el claustre i les diferents edificacions residencials que l'envolten. Amb el temple i, concretament, en allò que afecta els dos primers trams de la nau, s'acabarà el vell projecte gòtic l'any 1690, mitjançant noves voltes de creueria; es farà, però, amb materials menys nobles que els de l'edat mitjana, és a dir, maons i guix en lloc de carreus. També es construirà una nova capella al sud i es modificarà l'existent al nord. De totes maneres, els canvis més importants es realitzaran al modificar el sentit de l'església: es posarà l'altar, tapant l'antiga porta de ponent, i se n'obrirà una de nova, de gust barroc, al mig de l'absis del segle XIII; tot el tram del presbiteri es cobrirà amb un cor. La porteta meridional de comunicació amb el claustre i les dependències monacals es tapiaran per obrir un nou pas al mur de la capella del Sant Crist. Finalment, cal tenir present que, segons els gustos de l'època, tota l'església serà arrebossada per tal de donar-li una imatge unitària. A l'exterior es construïran noves edificacions, de les quals en destaca una realitzada a l'est de la capella del Remei l'any 1714, que es comunicava directament amb el temple a través d'una porta oberta al mur gòtic.

Segles XIX-XX (1835-1986)

Les conseqüències de la desamortització foren nefastes per a la conservació de l'edifici, el qual a poc a poc restarà abandonat o parcialment convertit en cort. La ruïna serà un fet i l'espoliació una constant que escamparà arreu les venerables pedres fora del seu emplaçament original. Les podem trobar al poble de Seròs, a les torres veïnes o fins i tot més lluny; als anys vuitanta es produïa una de les pèrdues més sentides, com va ser la de les columnes que emmarcaven la porta barroca del temple.

Segles XX-XXI (1986-2007)

L'any 1986 la Diputació de Lleida i la Generalitat de Catalunya endegaren el procés de recuperació de la vella casa trinitària d'Avinganya. Per una banda, es rehabilità completament tot el temple i posteriorment es va fer el mateix amb la meitat del claustre. Paral·lelament, el Servei d'Arqueologia de l'IEI va desenvolupar el projecte de recerca arqueològica del monument, cosa que ha permès de conèixer millor la seva trajectòria històrica. De moment no s'han trobat estructures islàmiques i el més antic correspon al temple del segle XIII. S'han

estudiat nombrosos enterraments de l'interior i de l'exterior del temple i s'ha recollit molt material. En aquest sentit, podríem destacar els fragments dels sepulcres gòtics de la família Montcada o el capitell antropomorf aprofitat com a fonament de la capella gòtica del Sant Crist, el qual resta in situ en una cripta arqueològica condicionada per a la visita

Bibliografia

Carceller, F. & Chacon, G. 2003. L'aiguabarreig on s'uneixen els rius més cabalosos. Mètode 38: 52-59

Mir, Jordi. 1978. Indrets de Catalunya II. Abadia de Montserrat

www.fpiei.cat/sites/default/opuscleavinganya_0

[ca.wikipedia.org/wiki/Granja d'Escarp](http://ca.wikipedia.org/wiki/Granja_d'Escarp)

Notes

PORTADA: Dibuix del monestir de Santa Maria d'Escarp fet per Josep Maria Also

FOTOGRAFIES: Salvador Butí

La preparació d'aquesta 67a sortida ha estat realitzada per membres de la Secció de Cultura de l'AE Talaia

67a Sortida del Cicle “Coneguem Catalunya”

AIGUABARREIG

Confluència del Segre i Cinca

LA GRANJA D'ESCARP-SANTA MARIA D'ESCARP- AIGUABARREIG- PASSERA
DEL BOSC DE SANT JAUME-LA GRANJA D'ESCARP

DESCRIPCIÓ

- 00:00 min Sortim de la plaça de la Creu del poble de La granja d'Escarp. Passem per davant de l'església parroquial de Sant Jaume, podem veure dalt del campanar diversos nius de cigonyes. Agafem el carrer de l'avinguda del Segre que aviat esdevé un camí més o menys asfaltat que es dirigeix al camp.
- 00:15 min Arribem a **lo Molí**, continuem per la carretera i poc després en un revolt agafem un camí a l'esquerra també asfaltat.
- 00:24 min S'arriba a una esplanada a tocar del riu Segre, ara seguirem aigües avall per un camí tot deixant el riu a la dreta.
- 00:35 min Passem per sota d'una carretera.
- 00:38 min Passem per sota d'un pont que hem d'anar a buscar per travessar el riu Segre
- 00:43 min Travessem el riu Segre
- 00:49 min Arribem al monestir cistercenc de **Santa Maria d'Escarp** en ruïnes on no podem entrar. **Reagrupament 10 minuts.**

El monestir d'Escarp va ser fundat l'any 1213 a instàncies del rei Pere I, el Catòlic (1196-1213) per l'arquebisbe de Narbona Arnau II (1212-1225), el qual abans havia estat abat de Poblet (1196-1198) i de Citeaux (1200-1212). Va rebre el nom de Santa Maria d'Escarp i forma part del llegat de l'ordre monàstica del Císter, com Poblet, Santes Creus i Vallbona de les Monges. Des de la seva fundació fins a finals del segle XIV el monestir va viure el període de desenvolupament i màxim esplendor, reforçat per donacions i adquisicions de terres i l'atorgament de drets senyorials. Aquesta època correspon als regnats de Jaume I el Conqueridor (1213-1276) i Pere II, el Gran, dit també Pere III d'Aragó (1276-1285). Com a conseqüència de les crisis socials i de subsistència dels segles XIV i XV, el monestir demana protecció reial que li és atorgada per Felip II passant a ser Patronat reial i des d'aleshores va passar a ser Reial Monestir de Santa Maria d'Escarp. La guerra del Francès va provocar el primer

abandonament temporal que es convertí en definitiu després de les successives desamortitzacions del segle XIX. L'expulsió dels monjos i el pas de totes les guerres des de les carlines a la darrera guerra civil van provocar el deteriorament dels edificis i el repartiment de terres i drets que li eren propis. Es conserva el campanar de l'església d'estil barroc i alguns altres elements arquitectònics de la mateixa època.

El monestir de Santa Maria d'Escarp, vist des de l'altre costat del riu Segre

- 00:59 min Sortim i refem el camí tot passant una altra vegada pel pont i anem a tocar a la ribera del Segre.
- 01:14 min Ribera del riu Segre.
- 01:20 min Arribem a **l'aiguabarreig del Segre i el Cinca**, hi ha un baixador per contemplar-ho. **Reagrupament 10 minuts.**

L'aiguabarreig és una bona mostra de la dinàmica fluvial dels rius pirinencs que travessen les planes occidentals catalanes, configurant nombrosos canals que es divideixen i connecten formant illes fluvials. Aquí hi arribem des del nord el riu Cinca i per l'est el riu Segre, tots dos amb naixement als Pirineus. Després de recórrer poc més de 260 km, el Segre rep l'aportació de les aigües del Cinca i continuarà el seu curs fins a desembocar a l'Ebre amb una longitud total de 270 km. El recorregut total del Cinca fins a la desembocadura del Segre és de 190 km.

Ens trobem en un punt on, juntament amb les aigües que travessen les valls fluvials hi conflueix la flora estepària, provinent dels Monegres, la flora mediterrània a través del riu Ebre i alguns elements propis de la muntanya a través del Segre i el Cinca. Comparativament la conca del riu Segre suposa el 26,8% de la superfície i el 34,9% de l'aportació hídrica anual del total de la

conca de l'Ebre. De la mateixa manera, la conca del riu Cinca suposa el 11,5% de la superfície i el 16% de l'aportació hídrica anual.

- 01:30 min Tornem al camí.
- 01:47 min Àrea de descans de l'aiguabarreig, continuem pel nostre camí. Poc després hi ha un baixador que ens permet arribar a tocar el riu, reprenem el camí.
- 02:03 min Arribem a l'inici de la **passera del bosc de Sant Jaume** on ens permet introduir-nos i conèixer les peculiaritats d'un magnífic bosc de ribera. Es faran petites parades en els llocs interessants.

Passera del bosc de Sant Jaume

- 02:28 min Final de la passera, hem de tornar pel mateix camí.
- 02:38 min Tornem a estar a l'inici de la passera. Continuarem pel camí que havíem vingut. Ara el riu ens queda a l'esquerra.
- 02:43 min Arribem a una cruïlla on hi ha un cartell. **Reagrupament 5 minuts.**
- 02:48 min Agafem el camí a la dreta fins a la vora de la carretera que no creuem, sinó que anirem cap a la dreta uns vint metres fins arribar a un camí que surt de l'altre costat de la carretera. Creuem la carretera i agafem aquell camí.
- 02:55 min Arribem a una pista transversal asfaltada i anem cap a l'esquerra.
- 02:58 min Trobem les primeres cases de la Granja d'Escarp, seguim pel camí de Mequinensa.
- 03:03 min Arribem a la plaça de la creu, lloc des d'on havíem iniciat el nostre itinerari.

67 Sortida
Coneguem Cat

1 May 2016

